

*Kasacja czy rewizja?
Wpływ poglądów Franciszka Ksawerego Fiericha
opublikowanych w 1923 roku na ostateczny kształt przepisów
o postępowaniu kasacyjnym w kodeksie postępowania cywilnego
z 1930 roku*

Franciszek Ksawery Fierich (1860–1928) był niewątpliwie jednym z najwybitniejszych polskich prawników okresu dwudziestolecia międzywojennego, świetnym znawcą procesu cywilnego, prezydentem Komisji Kodyfikacyjnej, nazywanym „ojcem polskiej procesualistyki”¹.

Sylwetka F.K. Fiericha jest dobrze znana, podobnie jak jego zasługi w dziele kodyfikacji prawa w Polsce w okresie międzywojennym². Pewne zdziwienie może budzić wobec tego fakt, że stosunkowo najmniej opracowano w dotychczasowej literaturze historyczno-prawnej uwieńczone sukcesem, prowadzone z jego aktywnym udziałem, prace nad kodeksem postępowania cywilnego z 1930 roku, wprowadzonym w życie w 1933 roku³. Niniejsze opracowanie, poświęcone wybranym zagadnieniom z zakresu prac nad kodyfikacją procedury cywilnej w okresie dwudziestolecia międzywojennego,

---

¹ S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 3: *Okres międzywojenny*, Kraków 2001, s. 74.

² Zob. J. Gwiazdomorski, *Fierich Franciszek Ksawery* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VI, Kraków 1948, s. 436–438; *Nekrologia. Śp. Dr. Franciszek Xawery Fierich*, „Przegląd Prawa i Administracji imienia Ernesta Tilla” 1928, r. 53, s. 605–607; K. Pol, *Franciszek Ksawery Fierich (1860–1928)* [w:] *Poczet prawników polskich*, Warszawa 2000, s. 551–565; W. Siedlecki, *Nowożytny proces cywilny. Franciszek Ksawery Fierich (1860–1928) – Stanisław Gołąb (1878–1939)* [w:] *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964, s. 309–320; A. Oklejak, *Franciszek Ksawery Fierich* [w:] *Uniwersytet Jagielloński. Złota księga Wydziału Prawa i Administracji*, red. J. Stelmach, W. Uruszczak, Kraków 2000, s. 205–206.

³ Dotychczas ukazały się między innymi następujące prace na temat kodyfikacji prawa w II Rzeczypospolitej: L. Górnicki, *Prawo cywilne w pracach Komisji Kodyfikacyjnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, Wrocław 2000; A. Lityński, *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej: dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*, Katowice 1991; M. Mohyluk, *Prawo o ustroju sądów powszechnych w pracach Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej*, Białystok 2004.

stanowi przyczynek do dalszych, głębszych badań, na które problematyka ta niewątpliwie zasługuje.

F.K. Fierich urodził się w Krakowie 2 grudnia 1860 roku w rodzinie o wyśmienitych tradycjach prawniczych⁴. Ojciec Edward był profesorem procesu cywilnego oraz prawa administracyjnego austriackiego, w latach 1850–1890 kierował Katedrą Procesu Cywilnego Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego⁵. Starszy brat Maurycy wykładał na tejże uczelni proces cywilny rzymski i austriacki oraz prawo cywilne austriackie⁶.

F.K. Fierich ukończył studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, na którym w 1883 roku uzyskał stopień doktora prawa⁷. Od grudnia 1882 do końca 1883 roku odbywał praktykę w kancelarii adwokackiej w Krakowie, a następnie w styczniu 1884 roku podjął pracę w sądownictwie, gdzie kolejno jako praktykant, auskultant i adiunkt pracował do końca września 1892 roku. W tym samym czasie ukończył studia uzupełniające w Berlinie i Monachium⁸. Habilitował się w 1888 roku w Krakowie jako docent prawa handlowego i wekslowego na podstawie pracy *O prawie żądania zabezpieczenia z powodu niepewnej płatności dłużnika głównego*. Rozprawa ta była uznawana przez środowisko naukowe za wzór pracy habilitacyjnej ze względu na głębokość ujęcia, jak również metodę, konstrukcję, konsekwencję i jasność przedstawiania⁹. W 1891 roku, na podstawie pracy *O władzy dyskrecjonalnej sędziego w ustnym postępowaniu cywilnym, jako środka skupienia materiału procesowego*, rozszerzył habilitację na postępowanie cywilne¹⁰. Rozprawa z 1892 roku *O obecnym zadaniu sądów polubownych dla spraw cywilnych* stała się podstawą do powołania F.K. Fiericha na kierownika katedry procesu cywilnego Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego¹¹. W 1896 roku został profesorem zwyczajnym¹². Cztery lata później objął funkcję naczelnego redaktora „Czasopisma Prawniczego i Ekonomicznego”, wydawanego przez Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz krakowskie Towarzystwo Prawnicze i Ekonomiczne. Pozostał na tym stanowisku do 1919 roku¹³. F.K. Fierich wraz z profesorem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie Augustem Erwinem Bálásitsem opracował ceniony podręcznik dla studentów, a także praktyków (sędziów i adwokatów) z zakresu prawa procesowego austriackiego *Nauka o sądach cywilnych i procedura cywilna*, który ukazał się w dwóch tomach w latach 1898–1905¹⁴. Przedstawił w nim naukę ogólną o sądach i procesie oraz naukę o stronach procesowych i zastępcach¹⁵. F.K. Fierich opublikował wiele znaczących prac, przede wszystkim z zakresu procedury cywilnej, z których część

⁴ K. Pol, *Franciszek Ksawery Fierich...*, s. 553.

⁵ J. Gwiazdomorski, *Fierich Edward* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VI, Kraków 1948, s. 436.

⁶ *Idem*, *Fierich Maurycy* [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. VI, Kraków 1948, s. 438.

⁷ *Idem*, *Fierich Franciszek...*, s. 436; K. Pol, *Franciszek Ksawery Fierich...*, s. 554; A. Oklejak, *Franciszek Ksawery Fierich* [w:] *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 205.

⁸ J. Gwiazdomorski, *Fierich Franciszek...*, s. 436.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, s. 436; W. Siedlecki, *Nowożytny proces...*, s. 309.

¹¹ W. Siedlecki, *Nowożytny proces...*, s. 309–310.

¹² A. Oklejak, *Franciszek Ksawery Fierich* [w:] *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 205.

¹³ J. Gwiazdomorski, *Fierich Franciszek...*, s. 437; S II 619 – Archiwum UJ.

¹⁴ J. Gwiazdomorski, *Fierich Franciszek...*, s. 436–437; *Nekrologia...*, s. 605.

¹⁵ K. Pol, *Franciszek Ksawery Fierich...*, s. 555.

zyskała międzynarodowy rozgłos¹⁶. Rozprawa *Unzulässigkeit des Rechtsweges*, ogłoszona w 1912 roku, odbiła się głośnie echem w światowej literaturze prawniczej¹⁷. Na uniwersytetach w Szwajcarii uznano ją za „wzór poprawnej monografii prawniczej z zakresu prawa procesu cywilnego”¹⁸.

W latach 1901/1902, 1906/1907, 1915/1916 F.K. Fierich pełnił funkcję dziekana Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, a od 1908 do 1909 roku dzierżył berło rektorskie tejże Uczelni¹⁹. Godnością rektora został obdarzony również w 1919 roku, jednak ze względu na mianowanie go prezydentem Komisji Kodyfikacyjnej po kilku tygodniach musiał ustąpić z funkcji zajmowanej na Uniwersytecie Jagiellońskim²⁰. Ponadto w 1919 roku został wybrany członkiem Polskiej Akademii Umiejętności²¹.

W dorobku F.K. Fiericha na szczególną uwagę zasługują jego osiągnięcia w dziele kodyfikacji prawa. Jego aktywność na polu kodyfikacji postępowania cywilnego rozpoczęła się jeszcze przed formalnym odzyskaniem niepodległości przez państwo polskie i przed powołaniem Komisji Kodyfikacyjnej²². W lutym 1918 roku Komisja Prawa Cywilnego, działająca przy Ministerstwie Sprawiedliwości w Warszawie, przesłała F.K. Fierichowi przygotowane przez siebie *Główne zasady polskiej procedury cywilnej* z prośbą o przedyskutowanie i przedstawienie uwag zarówno swoich, jak i krakowskiego Towarzystwa Prawniczego i Ekonomicznego²³. 21 marca 1918 roku w Krakowie odbyło się publiczne posiedzenie Towarzystwa Prawniczego i Ekonomicznego, w którym wzięli udział przedstawiciele świata sędziowskiego oraz wybitni członkowie palestry krakowskiej. Obrady zakończyły się wybraniem komisji, która następnie opracowała sprawozdanie zredagowane przez Franciszka Ksawerego Fiericha wraz ze Stanisławem Gołębem²⁴ oraz Tadeuszem Dziurzyńskim²⁵ i ogłosiła je w „Czasopiśmie Prawniczym i Ekonomicznym”²⁶. Komisja krakowska zajęła własne stanowisko w sprawie wszystkich zasad wypracowanych przez Komisję przy Ministerstwie Sprawiedliwości. Nie

¹⁶ Lista ponad trzydziestu prac, opublikowanych przez F.K. Fiericha w latach 1887–1926 znajduje się w jego aktach osobowych w Archiwum UJ, sygn. S II 619.

¹⁷ F.K. Fierich, *Unzulässigkeit des Rechtsweges*, Wien 1912; Szerzej na temat tej pracy W. Siedlecki, *Nowożytny proces...*, s. 312–314.

¹⁸ K. Pol, *Franciszek Ksawery Fierich...*, s. 558.

¹⁹ A. Oklejak, *Franciszek Ksawery Fierich* [w:] *Uniwersytet Jagielloński...*, s. 205.

²⁰ J. Gwiazdomorski, *Fierich Franciszek...*, s. 437–438.

²¹ *Ibidem*, s. 438.

²² Komisję Kodyfikacyjną powołano ustawą z dnia 3 czerwca 1919 roku o komisji kodyfikacyjnej, Dz.U. z 1919 r. Nr 44, poz. 315.

²³ *Polska procedura cywilna. Część I. Sprawozdanie Komisji wybranej przez Towarzystwo prawnicze i ekonomiczne w Krakowie*, zredagowane przez Dra Ksawerego Fiericha, Dra Tadeusza Dziurzyńskiego i Dra Stanisława Gołęba, „Czasopismo Prawnicze i Ekonomiczne” 1917–1918, r. 17, Kraków 1919, s. 108.

²⁴ Stanisław Gołąb (1878–1939) – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, sekretarz sekcji prawa cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej, referent projektu kodeksu postępowania cywilnego i prawa rodzinnego, S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym...*, cz. 3, s. 74.

²⁵ Tadeusz Dziurzyński (1879–1962) – profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, od 22 sierpnia 1919 roku członek Komisji Kodyfikacyjnej, referent projektu kodeksu handlowego, S. Grodziski, *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej*, CPH 1981, t. 33, z. 1, s. 75.

²⁶ Zob. *Polska procedura cywilna. Część I. Sprawozdanie*, s. 108–200; S. Grodziski, *Komisja...*, s. 50.

było to opracowanie szczegółowe i miało służyć jedynie jako materiał przygotowawczy do pracy nad kodeksem postępowania cywilnego²⁷.

Dalsze prace prowadziła utworzona w 1919 roku Komisja Kodyfikacyjna, przed którą postawiono zadanie przygotowania jednolitego ustawodawstwa karnego i cywilnego dla wszystkich ziem wchodzących w skład państwa²⁸. 23 czerwca 1919 roku F.K. Fierich otrzymał nominację na prezydenta Komisji i tę datę uważa się za początkową w jej działalności²⁹. Posiedzenie wstępne odbyło się 30 września 1919 roku w mieszkaniu F.K. Fiericha w Krakowie przy ul. Batorego 21³⁰. Uroczysta inauguracja obrad nastąpiła zaś 10 listopada 1919 roku w Zamku Królewskim w Warszawie³¹.

Komisję Kodyfikacyjną tworzyło 40 członków i 4-osobowe Prezydium. Nadto w jej pracach mógł brać udział minister sprawiedliwości lub jego delegat. Początkowo Komisja składała się z dwóch wydziałów: cywilnego i karnego. Wydział cywilny podzielono na trzy sekcje: prawa cywilnego, postępowania sądowocywilnego oraz prawa handlowego. Z kolei wydział karny rozpadł się na dwie sekcje: prawa materialnego i prawa procesowego karnego³².

F.K. Fierich nie ograniczał się jedynie do kierowania pracami Komisji, ale także należał do najbardziej aktywnych jej członków. Był prezesem sekcji postępowania cywilnego i przewodniczącym komitetu redakcyjnego procedury cywilnej. Jego poglądy wywarły ogromny wpływ na kształt pierwszej części kodeksu postępowania cywilnego. Zaangażowanie w prace Komisji sprawiło, iż od 1919 roku publikował jedynie drobne opracowania, które dotyczyły zagadnień kodyfikacyjnych³³.

Przygotowywanie procedury cywilnej rozpoczęto równocześnie z pierwszym posiedzeniem Komisji, czyli w listopadzie 1919 roku³⁴. Sekcja postępowania cywilnego przyjęła za podstawę przede wszystkim obowiązujące ustawy procesowe europejskie, zaczynając od francuskiej, a na berneńskiej skończywszy. Pracę nad procesem cywilnym podzielono na części, dla każdej wyznaczono referenta, a niejednokrotnie i koreferenta. Miejscową właściwość sądową oraz wartość przedmiotu sporu opracowali: Jerzy Trammer³⁵ i Maurycy Allerhand³⁶; nieważność czynności sędziego i tegoż usunięcie: M. Allerhand; koszta procesowe, prawo ubogich, kaucję aktoryczną: S. Gołąb; postę-

²⁷ *Polska procedura cywilna. Projekty uchwalone przez Komisję Kodyfikacyjną. Kodeks postępowania cywilnego. Ustawa o wprowadzeniu kodeksu. Ustawa o kosztach sądowych. Uzasadnienie ogólne i tekst projektów. Przypisami, uwagami i skorowidzem opatrzył J.J. Litauer*, Warszawa 1930, s. 3 (wydanie nieurzędowe).

²⁸ Art. 2 lit. a ustawy z dnia 3 czerwca 1919 roku o komisji kodyfikacyjnej.

²⁹ S. Grodziski, *Komisja...*, s. 54.

³⁰ *Ibidem*, s. 54–55; K. Pol, *Franciszek Ksawery Fierich...*, s. 561–562.

³¹ S. Grodziski, *Komisja...*, s. 55; K. Pol, *Franciszek Ksawery Fierich...*, s. 562.

³² F.K. Fierich, *Komisja Kodyfikacyjna w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Socjologiczny” 1925, r. 5, s. 656. Szerzej na temat Komisji Kodyfikacyjnej między innymi L. Górnicki, *Prawo cywilne...*, s. 12–57; S. Grodziski, *Komisja...*, s. 47–81; *idem*, *Commission de Codification de la Republique de Pologne*, „Archivum Iuridicum Cracoviense” 1985, vol. 18, 1985, s. 59–77.

³³ J. Gwiazdomorski, *Fierich Franciszek...*, s. 438.

³⁴ *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniem*, t. I, Kraków 1921, s. V.

³⁵ Jerzy Trammer (1876–1936) – adwokat krakowski, członek Komisji Kodyfikacyjnej, sekretarz sekcji postępowania cywilnego, pracował przy kodyfikacji procedury cywilnej, prawa autorskiego, prawa międzynarodowego i międzydzielnicowego prywatnego, prawa wekslowego i czekowego, prawa patentowego, prawa o zwalczaniu nieuczciwej konkurencji, prawa o spółkach handlowych, kodeksu handlowego i prawa upadłościowego, S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym...*, cz. 3, s. 75.

³⁶ Maurycy Allerhand (1868–1942) – adwokat lwowski, profesor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, od 22 sierpnia 1919 roku członek Komisji Kodyfikacyjnej, referent projektu prawa upadłoś-

powanie (część ogólna): Józef Skąpski³⁷; postępowanie pierwszej instancji aż do wydania orzeczenia (bez postępowania dowodowego): M. Allerhand; dowody: Jan Jakub Litauer³⁸; orzeczenia sądowe: Wiktoryn Mańkowski³⁹; postępowanie przed sądami powiatowymi oraz apelację: T. Dziurzyński; rekurs: J. Trammer; wznowienie postępowania: S. Gołąb⁴⁰. F.K. Fierich opracował projekty następujących rozdziałów kodeksu: strony i ich zastępcy, postępowanie przed sądami okręgowymi oraz postępowanie przed Sądem Najwyższym⁴¹. Na podstawie wyżej wymienionych materiałów wydano drukiem w 1921 i 1923 roku dwa tomy procedury cywilnej⁴². Po ich opublikowaniu sekcja wybrała spośród swoich członków ścisły komitet redakcyjny, który miał się zająć opracowaniem projektu kodeksu postępowania cywilnego. Tworzyli go F.K. Fierich, S. Gołąb i J.J. Litauer⁴³. W 1926 roku komitet redakcyjny przedstawił sekcji projekt kodeksu postępowania cywilnego. W ciągu 1926 i 1927 roku sekcja uchwaliła w nim wiele zmian. Poprawiony przez komitet redakcyjny projekt kodeksu postępowania cywilnego przesłano następnie do opinii sądom, izbom adwokackim i towarzystwom prawniczym⁴⁴. Po otrzymaniu uwag komitet dokładnie je przeanalizował i dokonał drugiego czytania. W 1929 roku opublikowano projekt kodeksu postępowania cywilnego⁴⁵. Następnie komitet redakcyjny przeprowadził jego trzecie czytanie i przedstawił go Komitetowi Organizacji Prac Komisji Kodyfikacyjnej. Po dokonaniu korekty przez Komitet w dniach 20 i 21 grudnia 1929 roku Komisja Kodyfikacyjna przedstawiła projekt kodeksu postępowania cywilnego ministrowi sprawiedliwości⁴⁶. Projekt w wersji uchwalonej przez Komisję wydano drukiem w 1930 roku⁴⁷.

---

ciowego i postępowania niespornego, brał udział w pracach nad procedurą cywilną. Szerzej na jego temat K. Koranyi, *Maurycy Allerhand*, „Państwo i Prawo” 1947, r. 2, z. 1, s. 90–92.

³⁷ Józef Skąpski (1868–1950) – adwokat krakowski, od 22 sierpnia 1919 roku członek Komisji Kodyfikacyjnej, referent projektu prawa o postępowaniu układowym, opracowywał przepisy procedury cywilnej, S. Grodziski, *Prace nad kodyfikacją i unifikacją polskiego prawa prywatnego*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 1992, r. 1, z. 1–4, s. 53.

³⁸ Jan Jakub Litauer (1873–1949) – adwokat warszawski, sędzia Sądu Najwyższego, po śmierci F.K. Fiericha prezes sekcji procedury cywilnej Komisji Kodyfikacyjnej. Szerzej na jego temat między innymi K. Pol, *Franciszek Ksawery Fierich...*, s. 879–890.

³⁹ Wiktoryn Mańkowski (zm. 1928) – wiceprezes Sądu Apelacyjnego w Poznaniu, od 22 sierpnia 1919 roku członek Komisji Kodyfikacyjnej, referent projektu kodeksu postępowania cywilnego, S. Grodziski, *Komisja...*, s. 77.

⁴⁰ *Polska procedura cywilna. Projekty*, t. I, s. 2; *Polska procedura cywilna. Projekty referentów z uzasadnieniami*, t. II, Kraków 1923, s. VII.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Polska procedura cywilna. Projekty*, t. I; *Polska procedura cywilna. Projekty*, t. II.

⁴³ S. Gołąb, *Projekty polskiej procedury cywilnej. Powstanie – uzasadnienie – zdania odrębne*, Kraków 1930, s. 4; *Polska procedura cywilna. Projekty uchwalone*, s. 3.

⁴⁴ *Polska procedura cywilna. Projekty uchwalone*, s. 3–4. Odmienną chronologię podaje S. Gołąb, *Projekty...*, s. 4. Według S. Gołąba komitet redakcyjny przedłożył sekcji projekt procedury cywilnej w 1927 roku, a ta uchwaliła w nim zmiany w latach 1927–1928. Następnie poprawiony przez komitet redakcyjny projekt procedury cywilnej przesłano do opinii sądom, izbom adwokackim i towarzystwom prawniczym.

⁴⁵ *Projekt kodeksu postępowania cywilnego z upoważnienia sekcji postępowania cywilnego Komisji Kodyfikacyjnej, przyjęty przez odnośną podkomisję przygotowawczą w 2-iem czytaniu*, „Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej – Sekcja Postępowania Cywilnego”, t. I, z. 5.

⁴⁶ S. Gołąb, *Projekty...*, s. 5–6.

⁴⁷ *Projekt kodeksu postępowania cywilnego uchwalony przez Komitet Organizacyjny Prac Komisji Kodyfikacyjnej w dniach 20 i 21 grudnia 1929*, „Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej – Sekcja Postępowania Cywilnego”, t. I, z. 6.

W drugim tomie *Polskiej procedury cywilnej z 1923 roku* ukazał się referat F.K. Fiericha *Postępowanie przed Sądem Najwyższym (skarga w przedmiocie kasacji)*. Zasadnicze kontrowersje w kwestii będącej tematem referatu budziła koncepcja nadzwyczajnych środków zaskarżenia, a więc wybór między systemem rewizyjnym a kasacyjnym. Rozważana była także koncepcja środka pośredniego – skargi o stwierdzenie nieważności orzeczenia. W ustawodawstwie państw zaborczych obowiązywał zarówno model kasacyjny (system rosyjski⁴⁸), jak i rewizyjny (system austriacki⁴⁹ i niemiecki⁵⁰ oraz obowiązująca na Spiszu i Orawie do 1922 roku procedura węgierska⁵¹). System pośredni, a więc zażalenie nieważności, znany był tzw. ustawodawstwu berneńskiemu⁵².

Z procedur cywilnych, które obowiązywały po rozbiorach na ziemiach polskich, niewątpliwie największe znaczenie miała ustawa francuska, w 1808 roku wprowadzona do Księstwa Warszawskiego i obowiązująca także w Królestwie Polskim do 1876 roku⁵³. Dużą rolę odegrała również w Rzeczypospolitej Krakowskiej. Ustawa francuska była związana z ziemiami polskimi nie tylko ze względów historycznych, ale przede wszystkim stanowiła wzór dla procedur cywilnych państw XIX-wiecznej Europy⁵⁴.

Lektura referatu F.K. Fiericha nie pozostawia wątpliwości, iż system kasacyjny był przez niego wyraźnie preferowany, jednak nie wszystkie rozwiązania zawarte w ustawie francuskiej spotkały się z akceptacją autora. Jego kontrowersje budziło usytuowanie sądu kasacyjnego niejako poza sądami powszechnymi. Kasacyjny sąd francuski był *sui generis* „trybunałem trybunałów”, dlatego też nie wchodził do struktury sądownictwa powszechnego i nie stanowił kolejnej, trzeciej instancji. System francuski operował pojęciem „pogwałcenia prawa” (*violation de la loi*), na podstawie którego skarga kasacyjna mogła zostać wywiedziona⁵⁵. Pojęcie to zawierało uchybienia, które, używając obecnego języka, po części zakwalifikowalibyśmy do bezwzględnych przesłanek odwoławczych (między innymi powaga rzeczy osądzonej, niewłaściwość rzeczowa sądu), po części zaś do względnych przyczyn odwoławczych (niezachowanie form proceduralnych statuujących nieważność określonej czynności, niewłaściwa subsumcja stanu faktycznego pod stosowny przepis), po części zaś, z punktu widzenia dzisiejszego ustawodawstwa, prawnie

⁴⁸ Zob. m.in. K. Grzybowski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. 4: *Od uwłaszczenia do odrodzenia państwa*, red. J. Bardach, Warszawa 1982, s. 254–257; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym*, cz. 2: *Polska pod zaborami*, Kraków 2002, s. 33–34, 149–150.

⁴⁹ Zob. m.in. A.E. Bálásits, F.K. Fierich, *Nauka o sądach cywilnych i procedura cywilna*, Kraków 1898; A.E. Bálásits, *Wykłady procedury cywilnej*, Lwów 1911; W. Godlewski, *Austriacka reforma procesowa w zarysie*, Warszawa 1898; *idem*, *Austriackie prawo procesowe cywilne. Podręcznik systematyczny dla nauki i praktyki*, Lwów 1900; S. Gołąb, *Polski kodeks postępowania cywilnego a procedura cywilna austriacka*, Poznań 1931; K. Grzybowski, *Historia państwa...*, s. 453–456; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym...*, cz. 2, s. 23–24, 142–143.

⁵⁰ Zob. m.in. K. Grzybowski, *Historia państwa...* s. 624–625; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym...*, cz. 2, s. 29, 144–146.

⁵¹ Zob. m.in. S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym...*, cz. 3, s. 492.

⁵² *Polska procedura cywilna. Projekty*, t. II, s. 14–19.

⁵³ Szerzej na temat francuskiego kodeksu procedury cywilnej z 1806 roku między innymi T. Ereciński, *Znaczenie francuskiego Code de procédure z 1806 roku dla rozwoju procesu cywilnego w Polsce*, CPH 2005, t. 57, z. 2, s. 133–143; S. Płaza, *Historia prawa w Polsce na tle porównawczym...*, cz. 2, s. 31, 146–147; J. Szymanowski, *Wykład kodeksu postępowania cywilnego*, t. 1, Warszawa 1866.

⁵⁴ *Polska procedura cywilna. Projekty...*, t. I, s. 187.

⁵⁵ *Postępowanie przed Sądem Najwyższym (skarga w przedmiocie kasacji)* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty...*, t. II, s. 15.

relewantnych dla bytu postępowania odwoławczego (niewłaściwość miejscowa). Kasacja była dopuszczalna od prawomocnych orzeczeń sądu drugiej oraz pierwszej instancji, przy czym w tym ostatnim wypadku tylko w razie niemożności wzruszenia orzeczenia w trybie zwykłych środków odwoławczych. Francuski „trybunał trybunałów” składał się z dwóch izb (zajmujących się postępowaniem cywilnym): *chambre de requette* oraz *chambre civile*⁵⁶. *Chambre de requette* badała przesłanki dopuszczalności nadzwyczajnego środka zaskarżenia, a w braku ich zaistnienia kasację odrzucała. W wypadku ich wystąpienia, przekazywała sprawę *chambre civile*, która po wysłuchaniu stron albo uchylała zaskarżone orzeczenie i odsyłała sprawę do ponownego rozpoznania, albo odrzucała skargę kasacyjną. Strony nie uczestniczyły w pierwszym etapie postępowania (przed *chambre de requette*)⁵⁷. Zapatrywania prawne sądu kasacyjnego do 1837 roku nie wiązały sądu, któremu sprawę przekazano, do ponownego rozpoznania, a od tej daty dopiero w sytuacji dwukrotnego wyrażenia tej samej zasady prawnej przez „trybunał trybunałów”⁵⁸. Takie unormowanie stanowiło odejście od „kasacji w czystej postaci”, mającej na celu tylko kontrolę orzecznictwa bez ingerowania w swobodę jurysdykcyjną sądu.

Zdaniem F.K. Fiericha wadą systemu francuskiego było niejako podwójne orzekanie w tej samej kwestii – najpierw przez *chambre de requette*, następnie zaś przez *chambre civile*⁵⁹. Do 1893 roku złożenie kasacji nie wstrzymywało postępowania egzekucyjnego, a od tej daty tamowało je w ściśle określonych wypadkach⁶⁰. W czasie obowiązywania ustawodawstwa francuskiego w Księstwie Warszawskim oraz Rzeczypospolitej Krakowskiej *chambre de requette* (w Księstwie Warszawskim jej funkcję pełniła tzw. komisja podań i instrukcji, w Rzeczypospolitej Krakowskiej – fakultet prawny Uniwersytetu Jagiellońskiego⁶¹) nie orzekała o oddaleniu kasacji, a tylko wnioskowała o to do *chambre civile*. Praktyka orzecznicza sądu warszawskiego doprowadziła jednak do wypaczenia kasacji w czystej formie, czego rezultatem było wyrokowanie w zasadzie rewizyjne z elementami kasacji⁶².

Ograniczony zarówno czasowo (bo do 1922 roku), jak i miejscowo (bo tylko na Spiszu i Orawie) był zasięg obowiązywania procedury węgierskiej, statuującej zasadę rewizji. Rozprawa, poza jednym wyjątkiem, odbywała się ustnie. Jedyne w wypadku zaskarżenia prawomocnego orzeczenia sądu drugiej instancji przy wartości przedmiotu sporu, którego górny pułap był określony kwotowo w ustawie, sąd rewizyjny orzekał na posiedzeniu, o którym strony były powiadamiane, jednak ich udział ograniczał się tylko do wysłuchania referatu sędziego sprawozdawcy, bez możliwości zabierania głosu⁶³.

Z kolei tzw. system berneński łączył w sobie elementy rewizji i kasacji i był niejako kompromisem między dwoma skrajnymi stanowiskami, jednak z prymatem opcji kasa-

⁵⁶ *Postępowanie przed Sądem...*, s. 15.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 15–16.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 16.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 15–16.

⁶⁰ *Ibidem*, s. 16.

⁶¹ Zob. F.K. Fierich, *Sąd Trzeciej Instancji i Najwyższy Sąd Sejmowy na tle całokształtu organizacji sądownictwa Rzeczypospolitej Krakowskiej (1815–1833)*, Kraków 1917; J.J. Litauer, *Sąd kasacyjny Księstwa Warszawskiego*, Warszawa 1915; W. Sobociński, *Historia ustroju i prawa Księstwa Warszawskiego*, Toruń 1964, s. 38–40, 258–272; W.M. Bartel, *Ustrój i prawo Wolnego Miasta Krakowa (1815–1846)*, Kraków 1976.

⁶² *Postępowanie przed Sądem...*, s. 16–17, 23. Zob. W. Sobociński, *Historia ustroju...*, s. 265–267.

⁶³ *Postępowanie przed Sądem...*, s. 18.

cyjnej. To eklektyczne rozwiązanie operowało pojęciem skargi nieważności. Można ją było wnieść od wyroków sądów okręgowych w wypadku uchybień o dużym kalibrze gatunkowym oraz od orzeczeń prezydenta sądu lub sądu powiatowego z uwagi na niewłaściwość rzeczową oraz w sytuacji obrazy prawa materialnego lub procesowego, błędu w ustaleniach faktycznych przyjętych za podstawę rozstrzygnięcia oraz niewłaściwej oceny dowodów. W wypadku skargi nieważności zawierającej jeden z czterech ostatnich zarzutów sąd apelacyjny mógł orzec reformatoryjnie bądź też przekazać sprawę sądowi niższej instancji do ponownego rozpoznania z wiążącymi go wytycznymi. Orzekanie reformatoryjne następowało tylko w wypadkach kompletności zgromadzonego materiału dowodowego. W innych sytuacjach orzekano kasacyjnie⁶⁴. Cechą charakterystyczną systemu berneńskiego była swoboda jurysdykcyjna sądu apelacyjnego (organ tego rzędu rozstrzygał w przedmiocie nadzwyczajnego środka zaskarżenia), przejawiająca się w wyborze między orzekaniem kasacyjnym a reformatoryjnym. Ten właśnie aspekt – fakultatywność podjęcia decyzji reformatoryjnej – odróżniał system berneński od modeli rewizyjnych, gdzie sąd badający nadzwyczajny środek zaskarżenia w wypadku kompletności materiału był zobligowany do wydania wyroku utrzymującego w mocy poprzednie orzeczenie lub je zmieniającego⁶⁵.

Zestawiając wady i zalety poszczególnych rozwiązań (przy czym rozważania te miały charakter abstrakcyjny i modelowy), przy uwzględnieniu realiów polskich, F.K. Fierich doszedł do następujących wniosków.

Trybunał kasacyjny sprawował sądownictwo w obronie interesu publicznego, dlatego też był ulokowany poza strukturą sądów powszechnych, a postępowanie przed nim, choć zbliżone do postępowania cywilnego, charakteryzowało się pewnymi odrębnościami. Oprócz stron do wniesienia skargi legitymację posiadał prokurator, a więc urzędnik państwowy mający czuwać nad przestrzeganiem praworządności. Skarga kasacyjna w zasadzie nie wstrzymywała wykonania zaskarżonej decyzji, bowiem naruszałoby to porządek prawny, na straży którego stał właśnie tenże trybunał. Z uwagi na fakt, iż był to „trybunał trybunałów”, uzasadnienie wnoszonego do tej instytucji środka winno być jak najbardziej sformalizowany charakter, podkreślający jego wyjątkowość⁶⁶.

Sąd rewizyjny został ulokowany w strukturze sądownictwa i choć nie stanowił trzeciej instancji *sensu stricto*, to był do niej zbliżony. Uprawnienia do wnoszenia rewizji miały strony, zaś ten nadzwyczajny środek odwoławczy obwarowano takimi samymi cechami formalizmu, jak apelację. Postępowanie rewizyjne toczyło się na tych samych zasadach co postępowanie odwoławcze. Złożenie rewizji na ogół wstrzymywało wykonanie zaskarżonej decyzji⁶⁷.

Model oparty na zażaleniu nieważności łączył cechy rewizji oraz kasacji i w zależności od ustawodawstwa dawał prymat elementom jednego bądź drugiego środka. O skardze takiej rozstrzygał sąd będący częścią wymiaru sprawiedliwości, który miał możliwość orzekania zarówno reformatoryjnego, jak i kasacyjnego⁶⁸.

---

⁶⁴ *Ibidem*, s. 18–19.

⁶⁵ *Ibidem*, s. 19.

⁶⁶ *Ibidem*, s. 19–20.

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 20.

Główną wadą postępowania rewizyjnego było według F.K. Fiericha orzekanie co do istoty przez sąd, który postępowania nie przeprowadzał, a więc naruszenie zasady bezpośredniości⁶⁹. Nie spotkał się z jego aprobatą pogląd wyrażony w trakcie obrad Komisji krakowskiej w 1918 roku przez Bolesława Norberta Pohoreckiego⁷⁰, wedle którego Sąd Najwyższy winien mieć możliwość orzekania reformatoryjnego w sytuacji zgromadzenia kompletnego materiału dowodowego w wypadku „pogwałcenia prawa”⁷¹. Zdaniem B.N. Pohoreckiego takie rozwiązanie spowodowałoby przyspieszenie postępowania oraz zmniejszyłoby koszty sądowe. Nadto skutek orzeczenia kasacyjnego rozstrzygnięcie byłoby praktycznie znane, albowiem pogląd sądu kasacyjnego wiązałby sąd, któremu sprawę przekazano do ponownego rozpoznania⁷². Inaczej przy rewizji – orzeczenie zapadało od razu, bez zbędnej zwłoki wywołanej koniecznością przesłania akt sądowi niższej instancji oraz dokonania przez tego ponownych czynności⁷³.

F.K. Fierich uznał powyższy tok rozumowania za błędny. Wskutek bowiem ustalenia w trakcie ponownego rozpatrywania sprawy stanu faktycznego innego niż ten, który był przedmiotem kognicji Sądu Najwyższego, zapatrywania prawne tegoż mogły utracić moc wiążącą. Za wyższością kasacji przemawiała też, co podkreślał już wcześniej, zasada bezpośredniości. Jej obowiązywanie nie powinno doznawać uszczerbku spowodowanego zwłoką w osądzeniu sprawy i kosztami sądowymi. Tylko sąd bezpośrednio przeprowadzający dowody mógł bowiem wydać sprawiedliwy wyrok⁷⁴.

System kasacyjny w ocenie F.K. Fiericha również nie był wolny od wad. Oceniając tę instytucję przez pryzmat doświadczeń francuskich, autor doszedł do wniosku, iż nie było właściwe umieszczenie sądu kasacyjnego poza strukturą sądownictwa. Nadto wiążąca moc wytycznych trybunału kasacyjnego (we Francji od 1837 roku) była odejściem od czystej formy kasacji i ingerencją w sferę swobody orzekania. Podobnie oddaleniem od wzorca kasacji było orzekanie merytoryczne, na przykład w sytuacji istnienia *res iudicata*. „Trybunał trybunałów” wydawał wówczas wyrok, który winien być wydany w pierwszej instancji, zastępując niejako sąd najniższego szczebla⁷⁵.

Mimo podniesionych zastrzeżeń porównanie modeli doprowadziło F.K. Fiericha do przekonania, iż to właśnie model kasacyjny najlepiej będzie służył sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości w sprawach cywilnych w niepodległej Rzeczypospolitej⁷⁶.

F.K. Fierich w referacie opublikowanym w 1923 roku sporo uwagi poświęcił miejscu Sądu Najwyższego, jako organu kasacyjnego⁷⁷.

Konstytucja marcowa w art. 84 ustanowiła Sąd Najwyższy do spraw sądowych, cywilnych i karnych⁷⁸. Na ziemiach polskich obowiązywały wówczas procedury: austriac-

⁶⁹ *Ibidem*, s. 21.

⁷⁰ Bolesław Norbert Pohorecki (1878–1940) – prezes Izby Cywilnej Sądu Najwyższego, od 12 października 1932 roku prezydent Komisji Kodyfikacyjnej, przewodniczył podkomisji prawa majątkowego i małżeńskiego, S. Grodziski, *Prace...*, s. 52.

⁷¹ *Postępowanie przed Sądem...*, s. 21; *Polska procedura cywilna. Część I. Sprawozdanie...*, s. 177.

⁷² *Ibidem*, s. 177.

⁷³ *Postępowanie przed Sądem...*, s. 21.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 21–22.

⁷⁵ *Ibidem*, s. 22–23.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 23.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 17–18.

⁷⁸ Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267.

ka, niemiecka i rosyjska, nie licząc węgierskiej, której przepisy miały zastosowanie na Spiszu i Orawie do 1922 roku. Zadaniem sekcji dla postępowania cywilnego było ujednoczenie przepisów dotyczących postępowania przed tym sądem. Zgodnie z obowiązującymi trzema ustawami procesowymi kompetencje Sądu Najwyższego posiadał sąd wchodzący w skład systemu sądownictwa, a nie instytucja znajdująca się poza ustrojem. Postępowanie przed sądem, który spełniał zadania Sądu Najwyższego, było postępowaniem sądowym, określonym przez procedurę cywilną – §§ 509–513 proc. cyw. austr.⁷⁹, §§ 557–566 proc. cyw. niem.⁸⁰, art. 801–804 proc. cyw. ros.⁸¹. Wszystkie trzy obowiązujące procedury przewidywały postępowanie instrukcyjne, które poprzedzało rozpoznanie sprawy przez Sąd Najwyższy – §§ 513, 470–479 proc. cyw. austr., § 554 a) proc. cyw. niem., art. 802 proc. cyw. ros. Według ustawy procesowej niemieckiej, jak również rosyjskiej Sąd Najwyższy rozpoznawał sprawę na rozprawie jawnej – §§ 273 i 557 proc. cyw. niem., art. 803–804 proc. cyw. ros. Procedura austriacka przesądzała tę kwestię inaczej. Sąd Najwyższy, co do zasady, rozstrzygał sprawę na posiedzeniu tajnym, bez wcześniejszego przeprowadzenia ustnej rozprawy, która mogła być zarządzona na wniosek lub z urzędu – § 509 ust. 1 i 2 proc. cyw. austr. Według ustawy procesowej rosyjskiej Sąd Najwyższy występował tylko kasacyjnie, nigdy nie orzekał co do istoty sprawy, co z kolei miało miejsce w procedurze austriackiej – § 510 proc. cyw. austr. W ustawodawstwie niemieckim orzeczenie Sądu Najwyższego w samej rzeczy zostało ograniczone tylko do pewnych przypadków wymienionych w ustawie – § 565 proc. cyw. niem. Zgodnie ze wszystkimi obowiązującymi procedurami ocena prawna, na której Sąd Najwyższy oparł rozstrzygnięcie, była wiążąca dla sądu, któremu sprawa została przekazana do ponownego rozpatrzenia – § 511 proc. cyw. austr., § 565 ust. 2 proc. cyw. niem., art. 813 proc. cyw. ros. Ustawy austriacka i niemiecka przewidywały, iż wniesienie środka odwoławczego, którym była rewizja, wstrzymywało wykonanie wyroku. Przeciwnie kwestię tę regulowała procedura rosyjska, zgodnie z którą złożenie skargi w przedmiocie kasacji z reguły nie prowadziło do takiego skutku⁸².

F.K. Fierich, zestawiając obowiązujące na ziemiach polskich ustawy procesowe, doszedł do wniosku, iż Sądowi Najwyższemu należy zapewnić współdziałanie w załatwianiu spraw cywilnych, a jego zadaniem powinna być kontrola rozstrzygnięć. Sprawa nie mogłaby po raz trzeci stanowić przedmiotu rozpoznania w całej rozciągłości przed Sądem

⁷⁹ Przepisy austriackiej procedury cywilnej w przekładzie na język polski: J. Windakiewicz, *Ustawa o postępowaniu sądowym w cywilnych sprawach spornych (Procedura cywilna) obowiązująca na ziemiach b. zaboru austriackiego tudzież na Spiszu i Orawie i ustawa zaprowadzająca procedurę cywilną (ustawa wprowadzająca) w nowym przekładzie ze wszystkimi późniejszymi zmianami tudzież z uwagami, objaśnieniami, orzeczeniami Sądu Najwyższego i dodaniem przepisów o postępowaniu w sprawach małżeńskich, przepisów polskich zmieniających procedurę cywilną i taryfy adwokackiej*, Warszawa 1925.

⁸⁰ Przepisy niemieckiej procedury cywilnej w przekładzie na język polski: *Ustawa o postępowaniu cywilnym obowiązująca na ziemiach zachodnich Rzeczypospolitej Polskiej*, przekład urzędowy, Warszawa–Poznań 1923.

⁸¹ Przepisy rosyjskiej procedury cywilnej w przekładzie na język polski: *Ustawa postępowania sądowego cywilnego obowiązująca w okręgach apelacyjnych warszawskim, lubelskim i wileńskim w przekładzie z wydania z 1914 r. z uzupełnieniami i zmianami do dnia 1/1 1923 r. z przytoczeniem jurysprudencji i ustaw związkowych oraz dodaniem przepisów, dotyczących organizacji sądownictwa tudzież skorowidza*, red. W. Miszewski, S. Goldsztein, W. Przedpełski, W. Żywicki, O. Federowicz, S. Frankenstein-Sieczkowski, Warszawa 1923.

⁸² *Postępowanie przed Sądem...*, s. 17–18.

Najwyższym. Postępowanie przed sądem kasacyjnym uznał za postępowanie sądowocywilne, które miało stanowić część procedury cywilnej i winny mieć do niego zastosowanie ogólne zasady procesu cywilnego. Jego zdaniem, skarga kasacyjna miała stanowić środek odwoławczy nadzwyczajny⁸³. Zasadą było, iż wyrok sądu odwoławczego był wyrokiem prawomocnym. F.K. Fierich przyjął jednak, że ze względu na zasady oportunistu, w pewnych sytuacjach przewidzianych w ustawie, z uwagi na interes publiczny i nieuniknioną szkodę związaną z wykonaniem wyroku sądu odwoławczego, mogłaby zostać wstrzymana wykonalność wyroku drugiej instancji⁸⁴.

W projekcie procedury cywilnej F.K. Fierich posługiwał się pojęciem „skarga kasacyjna”, choć – jak uważał – właściwszym terminem było „zażalenie nieważności”. Zdawał sobie jednak sprawę z tego, iż określenie „skarga kasacyjna” wrosło w środowisko prawnicze⁸⁵. Określił ponadto, w których przypadkach Sąd Najwyższy mógłby wyjątkowo orzekać co do istoty sprawy. Gdyby strony uznały, iż poczyniono wszystkie ustalenia faktyczne i chodziło im tylko o zastosowanie przepisu prawnego, wtedy, mając na uwadze zmniejszenie kosztów procesu i szybkość postępowania, mogłyby wnieść, aby Sąd Najwyższy, „uznając sprawę za dojrzałą do rozstrzygnięcia”, zastąpił sąd odwoławczy i osądził sprawę merytorycznie. W takiej sytuacji miałyby zastosowanie przepisy dotyczące orzekania przez sąd apelacyjny i nie byłby dopuszczalny kolejny środek odwoławczy. Opisane rozwiązanie F.K. Fierich umieścił w projekcie procedury cywilnej, licząc na to, że wywoła dyskusję, zwłaszcza wśród prawników byłego Królestwa Polskiego, którzy mieliby ocenić, czy jest trafne i daje szansę powodzenia, czy też nie⁸⁶.

Zdaniem F.K. Fiericha skarga kasacyjna winna być dopuszczalna tylko od wyroków sądów odwoławczych przy określonej kwotowo granicy, od jakiej środek ten miałby służyć i opierać się na pogwałceniu prawa, mającym postać niewłaściwego zastosowania przepisu, jego niezastosowania, a w wypadkach uchybień proceduralnych – niezastosowania przepisu, którego zastosowanie było nakazane pod rygorem nieważności. Skarga kasacyjna, objęta przymusem adwokackim, powinna zawierać dokładne wskazanie zaskarżonego orzeczenia lub jego części, wskazanie podstawy wzruszenia wyroku wraz z przytoczeniem okoliczności faktycznych za tym przemawiających (w wypadkach uchybień proceduralnych) oraz dokładne oznaczenie żądania strony. Termin złożenia skargi miałby wynosić cztery tygodnie od dnia doręczenia wyroku sądu odwoławczego. Skarga złożona po terminie podlegałaby odrzuceniu. Decyzję w tym zakresie podejmowałby sąd odwoławczy na posiedzeniu niejawnym. Strona przeciwna wnoszącemu skargę miałaby prawo w ciągu 14 dni od doręczenia jej odpisu skargi wnieść na nią odpowiedź. Po jej otrzymaniu bądź upływie terminu w tym zakresie obowiązkiem sądu odwoławczego byłoby przesłanie akt (w tym także pierwszej instancji Sądowi Najwyższemu), zawierających, co oczywiste, skargę oraz ewentualną na nią odpowiedź. Sąd Najwyższy po przekazaniu akt badałby formalne warunki skargi kasacyjnej, czyli jej dopuszczalność wynikającą z wyczerpania toku instancji, zachowanie rygorów przewidzianych dla tego rodzaju pisma, a więc przymusu adwokackiego, dokładnego ozna-

---

⁸³ *Ibidem*, s. 23–24.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 24.

⁸⁵ *Ibidem*.

⁸⁶ *Ibidem*, s. 24–25.

czenia zaskarżenia i żądania strony oraz przytoczenia podstaw kasacyjnych, a nadto, powtórnie, okoliczność złożenia jej w terminie⁸⁷.

W sytuacji stwierdzenia braków formalnych skarga byłaby odrzucana. Jeżeli przedmiot zarzutu stanowiłyby tylko uchybienia z zakresu prawa procesowego, sprawa podlegałaby rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym, gdzie zapadałoby rozstrzygnięcie. Przedmiotem skutecznej skargi nie mogłyby być błędy proceduralne, których to strona nie podnosiła w toku postępowania, mimo iż była do tego zobowiązana. W sytuacji, w której skarga nie zostałaby odrzucona i nie doszłoby do jej rozstrzygnięcia na posiedzeniu tajnym, Sąd Najwyższy zarządzałby przeprowadzenie rozprawy ustnej (jednak strony mogłyby zrzec się tego uprawnienia). W jej trakcie nie wolno byłoby powoływać nowych dowodów prócz uprzednio złożonych, ale strony mogłyby przytaczać nowe przyczyny dla uzasadnienia konieczności wzruszenia postępowania. Nieobecność stron nie tamowałaby wydania orzeczenia w zaskarżonym przedmiocie. Sąd orzekałby w granicach podniesionych zarzutów, badając także dopuszczalność drogi sądowej, należytą obsadę sądu, kwestie związane z wyłączeniem sędziego oraz należytego reprezentowania strony w całym postępowaniu. W tym też zakresie mógłby zlecić sądom niższych instancji dokonanie określonych ustaleń faktycznych⁸⁸. W sytuacji zasadności skargi, orzeczenie byłoby uchylane, zaś sprawa przekazywana do ponownego rozpoznania sądowi odwoławczemu lub sądowi mu równorzędnemu⁸⁹. Skarga kasacyjna podlegałaby odrzuceniu, jeżeli pomimo istnienia podstaw do jej wywiedzenia wyrok sądu odwoławczego okazałby się „uzasadniony”. Sąd odwoławczy wiązałoby zapatrywanie instancji kasatoryjnej⁹⁰.

Sąd Najwyższy mógłby orzekać rewizyjnie w dwóch wypadkach:

- jeżeli złożenie pozwu było niedopuszczalne, wówczas uchylając zaskarżony wyrok, wydawałby orzeczenie, jakie winien wydać sąd pierwszej lub drugiej instancji;
- jeżeli strony złożyły stosowny wniosek o wydanie wyroku przez Sąd Najwyższy w miejsce sądu odwoławczego w sytuacji, gdy materiał dowodowy był zupełny, zaś przyczynę kasacji stanowiła tylko niewłaściwa subsumcja stanu faktycznego pod przepis prawny⁹¹.

W sprawie projektu i koncepcji przedstawionej przez F.K. Fiericha wypowiedział się między innymi J. Skąpski. Jego zdaniem proponowane przez F.K. Fiericha instytucje, choć słuszne w swych założeniach, wymagały pewnej korekty. I tak zdaniem J. Skąpskiego przepis statuujący dopuszczalność kasacji winien być uzupełniony poprzez dodanie, iż strona, która nie wносиła środka zaskarżenia od wyroku sądu pierwszej instancji, nie może wnieść kasacji. J. Skąpski twierdził także, że kasacja winna być wnoszona nie do Sądu, który wydał zaskarżone orzeczenie, a bezpośrednio do Sądu Najwyższego⁹². Otóż kasacja jako nadzwyczajny środek odwoławczy byłaby oparta na

⁸⁷ *Ibidem*, s. 10–11.

⁸⁸ *Ibidem*, s. 11–12.

⁸⁹ Przepis o sędzie równorzędnym znalazł się w projekcie procedury cywilnej opublikowanym w 1923 roku na wniosek J. Skąpskiego, *Postępowanie przed Sądem...*, s. 13.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ Ten przepis znalazł się w projekcie procedury cywilnej opublikowanym w 1923 roku na wniosek Jerzego Trammera, *Postępowanie przed Sądem...*, s. 12.

⁹² J. Skąpski, *Skarga w przedmiocie kasacji (Koreferat)* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty...*, t. II, s. 35.

naruszeniu prawa. Dlatego też sąd, któremu to naruszenie się zarzucało, winien być wyłączony od podejmowania jakichkolwiek czynności w sprawie⁹³. Nadto J. Skapski proponował całkowite wyeliminowanie posiedzeń niejawnych (z wyjątkiem odrzucających skargę z przyczyn formalnych), zaś orzekanie reformatoryjne postulował ograniczyć tylko do przypadku stwierdzenia niedopuszczalności drogi sądowej⁹⁴. Był również nowatorski, bowiem wnioskował kary finansowe dla pełnomocników procesowych w wypadku wniesienia skargi oczywiście nieuzasadnionej⁹⁵. Postulat w tym zakresie nie doczekał się jednak realizacji w ramach procedury cywilnej.

J. Trammer był zwolennikiem rewizji, rozumianej jako zwyczajny środek odwoławczy, którego złożenie wstrzymywałoby wykonanie zaskarżonego orzeczenia. Funkcjonowanie systemu rewizyjnego w aż trzech procedurach z czterech obowiązujących na ziemiach Rzeczypospolitej, tj. austriackiej, niemieckiej i węgierskiej, oraz brak uwarunkowań historycznych, które wykształciły system kasacyjny (jak we Francji) były jego zdaniem wystarczającymi przesłankami przemawiającymi za jego wprowadzeniem w nowej procedurze cywilnej⁹⁶.

Z kolei J.J. Litauer, ustosunkowując się do projektu F.K. Fiericha, opowiedział się za wprowadzeniem „kaucji kasacyjnej”, przelewanej na rzecz Skarbu Państwa lub też zwracanej skarżącemu w wypadku uwzględnienia środka⁹⁷. Nadto jego projekt zawierał instytucję „skargi wzajemnej”, niebędącej synonimem odpowiedzi na skargę⁹⁸. Postulował, aby wniesienie skargi kasacyjnej przysługiwało także na uchwały kończące postępowanie w sprawie⁹⁹. W zasadniczych zrębach projekt ten był jednak zbliżony do rozwiązań proponowanych przez F.K. Fiericha. Pewne drobne różnice dotyczyły czasu wniesienia skargi (według J.J. Litauera – miesiąc od doręczenia wyroku odwoławczego¹⁰⁰). Również i jego propozycja przewidywała możliwość merytorycznego orzekania w sprawie, gdy podlegała ona umorzeniu przez sąd niższej instancji¹⁰¹. Tak jak w projekcie F.K. Fiericha, złożenie wniosku o kasację z reguły nie wstrzymywało wykonania zaskarżonego wyroku, zaś skarga kasacyjna nie przysługiwała od orzeczeń sądów drugiej instancji, w których ściśle zrealizowano wykładnię prawa Sądu Najwyższego¹⁰².

Po raz kolejny J.J. Litauer zabrał głos na powyższy temat w rozprawie *Kasacja czy rewizja w przyszłym polskim procesie cywilnym*¹⁰³. Autor streścił dotychczasowy przebieg prac, w których ścierały się dwie przeciwstawne koncepcje – rewizji oraz kasacji i ich rezultat, a więc przyjęcie rozwiązania niejako kompromisowego i wyznaczającego dalszy

⁹³ *Ibidem*, s. 44.

⁹⁴ *Ibidem*, s. 35.

⁹⁵ *Ibidem*, s. 36.

⁹⁶ J. Trammer, *Uwagi do projektu prof. Dra Fiericha, odnoszącego się do działu procedury cywilnej o „skardze w przedmiocie kasacji”* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty...*, t. II, s. 59–64.

⁹⁷ J.J. Litauer, *Przyczynek do zagadnienia trzeciej instancji w przyszłym procesie polskim* [w:] *Polska procedura cywilna. Projekty...*, t. II, s. 55.

⁹⁸ J.J. Litauer, *Przyczynek...*, s. 56.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 56.

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ *Ibidem*, s. 58.

¹⁰² *Ibidem*.

¹⁰³ Praca ta została odczytana na Zjeździe Prawników w Wilnie 9 czerwca 1924 roku przez adwokata Stanisława Cara, a to wobec nieobecności autora, *Kasacja czy rewizja w przyszłym polskim procesie cywilnym*, „Palestra” 1924, r. 1, nr 10, s. 217.

kierunek prac, zgodnie z którym „[...] jeżeli kasacja opiera się jedynie na zarzucie naruszenia prawa materialnego, Sąd Najwyższy, jeśli uzna ustalony stan faktyczny za wyczerpujący, może, zamiast zwracać sprawę sądowi odwoławczemu, orzec w rzeczy samej”¹⁰⁴.

Koncepcja F.K. Fiericha opublikowana w 1923 roku stała się praktycznie podwaliną rozdziału projektu kodeksu postępowania cywilnego z roku 1930 dotyczącego kasacji (art. 427–445)¹⁰⁵. Projekt ten zawierał rozwiązania proponowane tak przez F.K. Fiericha, jak również J. Skąpskiego (kaucja kasacyjna) oraz J. Trammera (orzekania reformatoryjne). I tak, na mocy art. 427 projektu k.p.c. skarga kasacyjna przysługiwała od orzeczeń sądów drugiej instancji oraz postanowień kończących w tej instancji postępowanie (nieco odmiennie F.K. Fierich i J. Trammer¹⁰⁶), z wyjątkiem spraw, w których wartość przedmiotu sporu nie przekracza 500 zł, oraz postępowań posesoryjnych (art. 428). Środek ten mógł być oparty na naruszeniu prawa materialnego przez błędną wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie bądź pogwałcenie istotnych przepisów procedury, mających wpływ na wynik postępowania (art. 429). Wymogi formalne skargi kasacyjnej zrównano z wymogami innych pism procesowych (art. 430). Musiała ona jednak ponadto zawierać oznaczenie zaskarżonego orzeczenia, przyczynę kasacyjną, wniosek o uchylenie wyroku w całości lub też części oraz uzasadnienie. Przy roszczeniach majątkowych skarżący winien wskazać wartość przedmiotu sporu. Skargę wносиło się za pośrednictwem sądu drugiej instancji wraz z dowodem uiszczenia kaucji (art. 431). Sąd ten odrzucał skargę wniesioną po terminie oraz zawierającą braki formalne, których strona nie usunęła, mimo wezwania jej do tego (art. 432). Rozstrzygnięcie w zakresie odrzucenia było zaskarżalne do Sądu Najwyższego w terminie dwutygodniowym (art. 432 *in fine*). Stronie przeciwnej przysługiwało prawo wniesienia odpowiedzi (art. 433). Sąd Najwyższy na posiedzeniu niejawnym odrzucał skargę z przyczyn, z jakich winna zostać odrzucona przez sąd drugiej instancji (art. 434). Nadto na posiedzeniu niejawnym Sąd Najwyższy mógł wydać wyrok, jeżeli strony zrzekły się rozprawy lub też gdy zarzucano wyrokowi tylko uchybienia proceduralne (art. 434 *in fine*). W innych wypadkach sprawa była kierowana na rozprawę ustną, na którą strony wzywano tylko na ich pisemne żądanie (art. 435). Rozprawę ustną rozpoczynał referat sędziego sprawozdawcy (art. 435), po którym głos zabierały strony, a następnie prokurator (art. 438). Sąd Najwyższy mógł oddalić skargę (art. 439) lub też, uchylając zaskarżone orzeczenie, w całości lub części przekazać sprawę Sądowi właściwemu lub mu równorzędnemu do ponownego rozpoznania, ze związaniem go swymi wytycznymi (art. 440–441). Powtórna kasacja od wyroku ściśle realizującego wykładnię Sądu Najwyższego była niedopuszczalna (art. 441 *in fine*). Sąd Najwyższy mógł nadto orzekać co do istoty w wypadku obrazy prawa materialnego przy związaniu ustaleniami faktycznymi poczynionymi przez Sąd odwoławczy (art. 442) oraz znieść całe postępowanie w sytuacji, gdy pozew winien być odrzucony przez Sąd niższej instancji (na przykład w wypadku przedawnienia lub też niedopuszczalności drogi sądowej) – art. 443. Złożenie skargi kasacyjnej wstrzymywało wykonanie wyroku, któremu nie nadano rygoru natychmiastowej wykonalności (art. 444).

¹⁰⁴ J.J. Litauer, *Kasacja...*, s. 227.

¹⁰⁵ *Polska procedura cywilna. Projekty uchwalone...*, s. 132–135.

¹⁰⁶ *Postępowanie przed Sądem...*, s. 10, 27; J. Trammer, *Uwagi...*, s. 60.

Również ten projekt uległ pewnym przeobrażeniom. Kodeks postępowania cywilnego wprowadzony rozporządzeniem Prezydenta RP z dnia 29 listopada 1930 roku¹⁰⁷ wchodzącym w życie z dniem 1 stycznia 1933 roku zawierał w omawianej materii pewne zmiany. Po pierwsze, były to zmiany redakcyjne – kasacji poświęcono art. 431–448. Termin do wniesienia zażalenia na odrzucenie skargi wynosił tydzień (art. 436 § 2). Przede wszystkim jednak strony musiały wskazać adres do doręczeń w Warszawie – tylko na ten adres wysyłano zawiadomienia o rozprawie kasacyjnej (art. 439 § 1). Nadto w przepisach zupełnie pominięto zapisy dotyczące wstrzymania wykonalności wyroku.

Jednak i te rozwiązania weszły w życie z pewnymi korektami. Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 grudnia 1932 roku, zawierającym obwieszczenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 grudnia 1932 roku¹⁰⁸, połączono kodeks postępowania cywilnego z przepisami dotyczącymi postępowania egzekucyjnego, które to inkorporowano do procedury cywilnej. Zmianom uległa redakcja całego aktu. Kasacja tym razem została opisana w art. 424–441. Wprowadzono możliwość złożenia skargi w sprawie o wyrządzenie szkody przy wykonywaniu władzy publicznej (art. 425 § 2).

W pozostałym zakresie dotyczącym kasacji kodeks postępowania cywilnego, który wszedł w życie dnia 1 stycznia 1933 roku, nie różnił się niczym od pierwotnej wersji z 1930 roku. Należy podkreślić, iż złożenie kasacji było objęte przymusem adwokackim, jednak ta materia została uregulowana w rozdziale dotyczącym pełnomocników stron (art. 86 § 1 k.p.c. – zastępstwo stron przez adwokatów obowiązuje w postępowaniu przed Sądem Najwyższym, sądami apelacyjnymi i sądami okręgowymi; art. 87 k.p.c. – zastępstwo adwokackie nie obowiązuje następujących osób, gdy działają czy to jako strony, czy też jako ich zastępcy: adwokatów, sędziów, prokuratorów, profesorów i docentów prawa polskich szkół akademickich, jak również stałych urzędników referendarskich Prokuratury Generalnej i mających kwalifikacje sędziowskie lub adwokackie notariuszów). Co ciekawe, zbyt mała liczba adwokatów spowodowała konieczność specjalnych uregulowań na kresach wschodnich Rzeczypospolitej – zgodnie z art. XVIII przepisów wprowadzających kodeks postępowania cywilnego minister sprawiedliwości miał oznaczyć rozporządzeniem termin, od którego przepisy procedury cywilnej o obowiązkowym zastępstwie adwokackim miały wejść w życie w postępowaniu przed sądami okręgowymi w okręgu sądu apelacyjnego w Wilnie i przed sądami okręgowymi w Łucku i Równem¹⁰⁹. Ostatecznie nastąpiło to z dniem wejścia w życie kodeksu, czyli 1 stycznia 1933 roku, na mocy rozporządzenia ministra sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 1932 roku¹¹⁰.

Skład sądu orzekającego w przedmiocie skargi kasacyjnej nie został uregulowany w kodeksie postępowania cywilnego, a w prawie o ustroju sądów powszechnych¹¹¹. Na podstawie jego art. 39 § 1 Sąd Najwyższy orzekał w składzie trzyosobowym. W postępowaniu kasacyjnym posiłkowe zastosowanie miały przepisy dotyczące apelacji, zaś w kwestii odmowy zwrotu kaucji kasacyjnej – przepisy o zażaleniu (art. 441 § 1 k.p.c.).

¹⁰⁷ Dz.U. z 1930 r. Nr 83, poz. 651.

¹⁰⁸ Dz.U. z 1932 r. Nr 112, poz. 934.

¹⁰⁹ Dz.U. z 1930 r. Nr 83, poz. 652.

¹¹⁰ Dz.U. z 1932 r. Nr 114, poz. 943.

¹¹¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 lutego 1928 roku – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. z 1928 r. Nr 12, poz. 93.

Rezultat prac Komisji Kodyfikacyjnej – kodeks postępowania cywilnego to ustawa procesowa, która nie tylko w Polsce, ale i za jej granicami została bardzo wysoko oceniona¹¹². Niestety, F.K. Fierich nie dożył chwili wejścia w życie przepisów, którym poświęcił tak wiele pracy. Zmarł 8 września 1928 roku w Warszawie¹¹³. Niewątpliwie jednak jego poglądy wywarły ogromny wpływ na ostateczny kształt kodeksu postępowania cywilnego, zaś o ponadczasowości jego myśli świadczy choćby fakt, iż przepisy dotyczące skargi kasacyjnej funkcjonują w obecnej procedurze cywilnej w formie praktycznie niezmienionej¹¹⁴.

Cassation or Appeal against a Judgment? The Influence of the Opinion Adopted by Franciszek Xawery Fierich and Published in 1923 on the Final Shape of Provisions Specifying the Cassation Proceedings as Found in the Code of Civil Procedure of 1930

Summary

Franciszek Xawery Fierich (1860–1928) was one of the most highly qualified Polish lawyers of the period of twenty years of independence after the World War I. He was the Professor at the Jagiellonian University, the civil procedure specialist, the President of the Codification Commission. His legal opinions influenced the form of code of civil procedure of 1930. Franciszek Xawery Fierich was the reporter of the Civil Procedure Section in the Codification Commission, who worked out (among other things) the part of code of civil procedure concerning proceedings before the Supreme Court. He was the supporter of the cassation system.

---

¹¹² W. Siedlecki, *Nowożytny proces...*, s. 317.

¹¹³ *Nekrologia...*, s. 605.

¹¹⁴ J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapiere, T. Misiuk-Jodłowska, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1996, s. 378.